

De credința în supraviețuirea sufletelor¹ s-a legat grija pentru îndeplinirea riturilor și ritualurilor funerare din timpuri străvechi și până astăzi. Morții erau cinstiți de către urmași atât în timpul ceremoniilor funerare, cât și mai pe urmă, probabil la anumite intervale de timp. Pentru a identifica mormintele, cel mai probabil ele aveau un însemn care să le particularizeze.

Deși există unele mențiuni², nu s-au urmărit mai atent marcajele de la mormintele de epocă La Tène, așa încât încercăm să prezentăm în lucrarea de față unele posibile “marcaje” la mormintele din necropolele getice plane, unde s-au putut face astfel de observații.

Mă refer doar la mormintele plane, deoarece la cele tumulare, însăși mantaua este un “marcaj”, deși probabil că și la acestea au existat și altfel de însemnări ale mormintelor (nu sunt suprapuse, chiar dacă au fost înmormântări ulterioare).

În necropola de la Bugeac majoritatea mormintelor au o grupare distinctă de pietre, vasele aflându-se mai jos sau la nivelul inferior al pietrelor. Există situații diferite ale felului în care au fost puse pietrele:

- pietrele sunt puse peste mobilierul mormântului (Pl. V, M66)
- pietrele acoperă parțial mobilierul funerar (Pl. I, M19; Pl. III, M44)
- complexul funerar are două părți distincte, pietrele aflându-se la o mică distanță de locul unde a fost depus mobilierul (Pl. I, M15, M16, M17, M18, M33/a, M33/b, M34; Pl. II, M37, M38, M39, M40, M41, M43; Pl. III, M46, M47, M48, M51, M60; Pl. IV, M52, M53, M58, M64; Pl. V, M57, M67, M68, M69).

Autorul săpăturii³ precizează că pietrele nu erau vizibile în antichitate la suprafață, dar unele se aflau la foarte mică adâncime. Cert este faptul că pietrele (1-2 sau o grămadă de pietre) nu protejau nimic, chiar dacă baza lor se afla la nivelul la care a fost depus mobilierul funerar.

La Canlia, pietrele puse pe cant în morminte nu protejază nimic (Pl. VI), ele aflându-se doar de o parte a urnei, deci mai plauzibilă este ipoteza unui “marcaj”, mai ales că deasupra unor morminte s-a decoperit câte un vas ce probabil a fost adus ulterior, cu ocazia depunerii de ofrande periodic la morminte. Probabil aceasta a fost și cauza pentru care mormintele din necropola plană de la Enisala aveau buza vaselor la nivelul de călcare antic.

La Stelnica fragmentele de amfore ce se aflau la suprafață sunt mai degrabă rezultatul unor sacrificii rituale periodice, marcajul fiind, ca în majoritatea cazurilor, făcut dintr-un material ce nu s-a păstrat.

Necropola de la Bugeac⁴

M11 - avea fundul la 1,65 m adâncime, fiind pavat cu lespezi de gresie, iar pe margine cu bolovani bine legați între ei (L=1,75 m; l=0,90 m). Deasupra acestora se aflau oasele, cenușa și obiectele de inventar, totul fiind acoperit cu mai multe rânduri de

¹ Stănescu 2003, p. 98

² Irimia 1979, p. 73-74; Conovici, Matei 1999, p. 130.

³ Irimia 1979, p. 73/74.

⁴ Irimia 1968, p. 221-222.

pietre, bolovani de gresie și pietre rulate, pe o înălțime de 0,90 m, lățimea la partea superioară a grupului de pietre fiind de 0,55 m.

M15⁵ avea două părți distincte:

a) un grup de bolovani cu înălțimea de 0,60 m, $L=1,05$ m; $LA=0,45$ m;

b) urna, ce se afla la 0,25 m distanță de grupul de pietre, fiind depusă la baza acestuia.

M16 - grupul de bolovani de gresie avea dimensiunile următoare: $L=0,74$ m; $LA=0,34$ m și $\hat{I}=0,47$ m, fiind orientat NV-SE. Urna se afla depusă la 0,27 m SV de grupul de pietre, sub baza lui.

M17 - grupul de pietre, având aceeași orientare, era înalt de 0,75 m, lung de 1,45 m și lat de 1,17 m (mult mai mare). Era format din bolovani și lespezi mari de gresie sfărâmicioasă. La baza lui, de jur împrejur, pe o zonă mică, se aflau câteva oase calcinate. Urna era depusă la 0,45 m SV de grupul de pietre și la baza acestuia.

M18 - grupul de pietre avea dimensiunile: $L=1,28$ m; $LA=1,05$ m; $\hat{I}=0,40$ m și era format din bolovani și lespezi mari de gresie, urna aflându-se la 0,30 m SV de pietre, la un nivel corespunzător cu baza grupului de pietre.

M19 - a apărut sub forma unui grup masiv de pietre, de diferite dimensiuni, cu $L=1,20$ m; $LA=0,95$ m și $\hat{I}=1$ m, fiind orientat NV-SE ($A=0,85$ m de la suprafață). Spre nord, deasupra pietrelor se aflau fragmentele unui vas spart din antichitate, iar printre pietre au fost găsite oase calcinate.

M26⁶ - avea la 0,70 m adâncime un grup masiv de pietre dispuse pe mai multe rânduri până la 1,20 m adâncime, unele pietre având dimensiuni impresionante (0,60x0,50x0,40 m).

M27 - la 0,55 m adâncime au apărut patru pietre de mari dimensiuni, urna fiind în apropiere, cu partea superioară la 0,85 m adâncime.

M28 - între 0,40-0,85 m au fost așezate 6 blocuri mari de piatră (un bloc avea dimensiunile de 0,70x0,50x0,10 m). Peste ele se afla depusă o urnă, iar sub ele alte două urne.

M29 - între 0,30 - 0,40 m adâncime se aflau mai multe pietre mici, sub care au fost descoperite vasele depuse în mormânt.

M30 - la adâncimea de 0,50-1,15 m se afla o “manta” de bolovani. Era un mormânt dublu, dar nu se poate preciza poziția urnelor față de grupul de pietre.

M33 - între 0,45 - 1,05 m se afla un grup de pietre dispuse pe mai multe rânduri, la bază ele îngustându-se ($L=1,70$; $LA=1,30$ m). Către nord și nord-vest două lespezi mari de piatră erau puse în poziție verticală (o lespede avea lungimea de 0,40 m, iar cealaltă de 0,55 m). Urna și vasele de ofrandă se aflau la 0,20 m NNV de pietre și la o adâncime mai mare.

M34 - grupul de pietre era orientat NE-SV și avea dimensiunile de $L=1,15$ m; $LA=0,75$ m; $\hat{I}=0,32$ m (până la 0,70 m adâncime). Urna se afla la N de grupul de pietre, între 0,55-0,72 m.

M37 - între 0,25/0,28 m și 0,90/1,10 m adâncime se afla un grup de pietre ($L=2,10$ m; $LA=1,25$ m), ce se micșora la partea inferioară. La V de acestea se afla depusă urna, între 1,20-1,37 m adâncime). Groapa a fost suprapusă parțial de grupul de pietre.

M38 - între 0,30-0,75 m adâncime au fost descoperite trei pietre mari de calcar. Urna se afla la vest de ele, între 0,83-1,03 m adâncime.

⁵ Irimia 1969, p. 24-35.

⁶ Irimia 1979, p. 56-71.

M39 – grupul de pietre se afla la adâncimea de 0,53-0,94 m, spre est, la bază descoperindu-se cărbuni și cenușă. Urna se afla în marginea de vest (1,15-1,38 m adâncime).

M40 – grup de pietre de gresie și calcar, de formă dreptunghiulară, dispuse pe mai multe rânduri (0,26-0,95 m adâncime). La 0,15 m spre vest și la 1-1,32 m adâncime era depusă urna.

M41 – (dublu) între 0,45/0,47-1,25 m adâncime se afla un grup de blocuri masive de pietre de gresie și calcar, orientat N-S ($L=1,65$ m; $LA=1$ m) unele având dimensiuni impresionante: 0,56x0,48x0,18 m. Urnele și vasele de ofrandă se aflau la 0,45 m V de grupul de pietre, sub baza ultimelor pietre (1,58-1,81 m adâncime).

M43 – grup de pietre orientat E-V ($L=1$ m; $l=0,75$ m) la 0,20/0,25-0,50 m adâncime. Alte două pietre suprapuse se aflau la aproximativ 0,70 m sud de grupul de pietre și la 0,38-0,60 m adâncime. La 0,85 m distanță de grupul de pietre spre vest și la 0,25 m NV de cele două pietre se afla depusă urna la o adâncime mai mare (0,78-1,08 m).

M46 – la 0,23 m adâncime au fost descoperite câteva pietre și fragmente din urnă și capac. Partea inferioară a urnei se afla la 0,68-0,75 m adâncime. Spre nord de urnă se afla o piatră de dimensiuni relativ mari cu partea superioară la 0,35 m adâncime.

M47 – o piatră de mărime mijlocie se afla la 0,63-0,78 m adâncime, iar urna era depusă la vest de aceasta și mai jos (0,88-1,03 m adâncime).

M48 – între 0,54-1,12 m adâncime se afla un grup de pietre de dimensiuni mici și mijlocii, orientat NE-SV ($L=1,05$ m; $l=0,40$ m). Urna era depusă la 0,20 m NV de grupul de pietre și la 1,10-1,40 m adâncime).

M51 – o piatră era situată între 0,42-0,58 m adâncime, urna aflându-se spre vest de aceasta și la adâncime mai mare (0,65-0,90 m).

M52 – (dublu) între 0,26/0,30-0,75 m adâncime era un grup alungit de pietre orientat N-S ($1 \times 0,30$ m). Prima urnă se afla la 0,30 m distanță de pietre ($A=0,92-1,26$ m), iar a doua urnă și vasele de ofrandă se aflau și ele la un nivel mai jos de grupul de pietre.

M53 – între 0,63-0,80 m adâncime se afla un grup de pietre lung de 1 m și lat de 0,40 m. Urna era depusă la 0,15 m V de grupul de pietre și mai jos (0,82 – 1,16 m).

M54 – au fost descoperite trei pietre între 0,60-0,90 m adâncime. Urna se afla la NV, cu partea superioară la nivelul bazei grupului de pietre.

M57 – între 0,61-0,84 m adâncime se aflau trei pietre orientate SE-NV. La sud de ele, între 0,82-1 m adâncime au fost depuse urna și vasele de ofrandă.

M58 – două pietre au fost așezate la adâncimea de 0,64-1,04 m. Urna și vasul de ofrandă se aflau la sud de pietre ($A=0,88-1,17$ m).

M59 - între 0,32-0,75 m (pe 1 m^2) au fost descoperite mai multe fragmente dintr-o amforă mică de Thassos și câteva fragmente de vas-sac “sparte ritual probabil în timpul ceremoniilor funerare”. Sub acestea, la 0,86-1,16 m adâncime se afla urna.

M60 – grup de 11 bolovani mari de calcar, orientat NV-SE, între 0,23/0,27-0,90 m ($L=1,45$ m; $LA=0,75$ m). Urna era depusă la 0,55 m V de pietre, cu partea superioară la 0,84 m adâncime.

M62 – (triplu) la marginea de nord a mormântului (-0,80 m) se afla un bloc foarte mare de gresie ($L=1,15$ m; $LA=0,32/0,35$ m; $I=0,40$ m), iar mobilierul funerar era deus la 0,40-0,45 m SSV de piatră.

M64 – (dublu) între 0,10-1,15 m adâncime se afla un grup de pietre de gresie, pe mai multe rânduri, unele fiind perforate. La 0,30 m V a fost descoperită prima urnă ($A=1,28-1,65$ m), cea de-a doua urnă fiind alături de prima ($A=1,46-1,68$ m).

M65 – (triplu) între 0,23-0,75 m adâncime se afla un grup masiv de pietre orientat NV-SE (L=1,30 m; La=0,80 m). Urnele și obiectele de ofrandă au fost depuse la 0,20/0,25 m V de pietre și mai jos decât baza lor.

M66 – între 0,20-0,55 m adâncime au fost descoperite trei pietre de mari dimensiuni, iar urna a fost depusă la 0,82-0,95 m adâncime.

M67 – (dublu) între 0,40-0,90 m adâncime se afla un grup de bolovani de gresie și calcar pe mai multe rânduri (L=1,35 m; LA=0,90 m), orientat NV-SE. Urnele se aflau la 0,15/0,20 m V de acesta și la adâncime mai mare.

M68 – între 0,32-0,67 m adâncime se afla un grup circular de pietre puse pe mai multe rânduri, la suprafață fiind mai mici, iar la partea inferioară mai mari. Urna era depusă la 0,10 m V de pietre, între 1,30-1,55 m adâncime.

M69 – patru pietre de dimensiuni mijlocii formau un grup neregulat între 0,70-1,13 m adâncime (L=0,65 m; LA=0,50 m). La est de pietre a fost descoperită o zonă cu cărbune, iar urna se afla la 0,30 m NNE de pietre (A=1,18-1,45 m).

M75 – (dublu)⁷ între 0,25-0,85 m adâncime se afla o grămadă circulară de pietre dispuse pe mai multe rânduri. Urnele și vasele de ofrandă se aflau la ENE de grămadă, parțial acoperite de aceasta.

M94⁸ – între 0,40-0,85 m adâncime se afla o grămadă masivă de pietre, iar deasupra lor a fost descoperit un castron. Urna se afla la V de pietre și la -0,95 -1,22 m.

M97⁹ – a fost descoperită o grămadă compactă de pietre orientată N-S, între 0,95-1,25 m adâncime. La nord de ele se aflau fragmentele unui vas borcan, iar urna și vasele de ofrandă se aflau la V de pietre.

Necropola de la Canlia¹⁰

M16 – nu au fost descoperite oase. La adâncimea de 0,60 m se aflau două vase și trei pietre așezate pe cant.

M30 – urna era sprijinită de o piatră, în partea de NE a sa aflându-se patru pietre puse pe cant.

M36 – urna era depusă la 0,90 m adâncime pe o piatră plată. La 0,40 m de urnă se afla o piatră pusă pe cant, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 1,20x0,70 m, fiind sprijinită de alte pietre.

M38 – urna era așezată la 0,90 m adâncime pe o piatră plată. Lângă ea se aflau alte două pietre puse pe cant, lungi de aproximativ 0,70 m.

M42 – în apropierea urnei, ce se afla la 0,90 m adâncime, se afla o piatră plată pusă pe cant.

M56 – urna a fost descoperită la adâncimea de 0,85 m, iar către est era o piatră așezată pe cant, sprijinită de o altă piatră.

M58 – urna era depusă pe o piatră plată, la 1,30 m adâncime. În partea de SV, la 0,90 m adâncime era pusă o piatră pe cant, sprijinită de alte două pietre (una din pietre avea dimensiunile de 0,70x0,40 m).

M59 – în partea de SV a urnei (0,60 m adâncime) se afla o piatră pusă pe cant.

M62 – urna se afla la 1,40 m adâncime pe o piatră plată. Spre vest au fost puse plăci de piatră.

M64 – la 0,60 au fost descoperite fragmente din urnă și oase calcinate. Lângă ele se afla o piatră pusă pe cant.

⁷ Irimia 1986, R106.

⁸ Irimia 1986, R108.

⁹ Irimia 1986, R109.

¹⁰ Boroffka, Trohani 2004, p. 159-195.

M67 – urna se afla depusă la 0,85 m adâncime, spre sud aflându-se o piatră pusă pe cant.

M68 – urna era pusă la 0,80 m adâncime și protejată de piatra din **M67**.

M80 – urna era depusă pe o piatră plată, la 1,50 m adâncime, iar către sud a fost descoperită o piatră plată pusă pe cant.

În necropola¹¹ de la **Enisala** pachetul de pietre, plăcile și castroanele ce acopereau gura vaselor-urnă se aflau pe linia nivelului de călcare antic.

După ce au fost cercetate peste 250 de morminte în necropola de la **Stelnica**, autorii săpăturii precizează¹² că au fost descoperite fragmente de amfore izolate înfipte alături de morminte sau ca “marcaje” la partea superioară a gropii mormântului.

La greci¹³ morții erau comemorați în a treia, a noua și a treizecea zi după funeralii, iar în plan public existau sărbători închinată morților (la Atena, în ultima zi a Anthesteriilor ce era consacrată morților, se pregătea o fiertură din diferite semințe care trebuia consumată înaintea nopții și se făceau rugăciuni pentru morți¹⁴). De asemenea, personajelor de vază și eroilor li se organizau jocuri funerare și li se aduceau jertfe anuale¹⁵. Masa funebră¹⁶ trebuia să aibă loc la mormintele strămoșilor. La romani existau două ceremonii anuale¹⁷ dedicate comemorării defuncțiilor: *Parentalia* (13-21 februarie) când se depuneau ritualic coroane pe morminte și se desfășurau mese cu pâine, vin și bucate modeste, considerând că morții urcă și se răspândesc în lume (aceste zile erau dedicate comemorării părinților de către fiecare familie, în afară de ultima zi în care se organiza o festivitate publică); a doua sărbătoare, *Lemuria*, avea loc în zilele de 9, 11 și 13 mai, când se depuneau ofrande de hrană pe morminte.

De altfel, deși în Dacia romană au fost descoperite numeroase monumente funerare, raportat la numărul locuitorilor, acestea nu par a fi prea multe. Probabil, datorită faptului că erau destul de scumpe, nu oricine își permitea luxul unui astfel de monument, fiind înlocuit cu monumente sculptate sau pictate în lemn sau stuc și care nu au rezistat în timp¹⁸.

Pentru epoci mai vechi au fost surprinse arheologic diferite marcaje la morminte (bolovani de dimensiuni foarte mari¹⁹, morminte ce au groapa umplută cu pietre²⁰), sau au fost presupuse²¹ dar pentru epoca în discuție, cu certitudine nu se poate spune decât despre mormintele tumulate că erau vizibile²².

Un argument pentru existența unor “marcaje” este faptul că în necropolele cercetate nu au fost descoperite morminte suprapuse (excepție făcând necropola de la **Stelnica**, ce a fost puternic deranjată de intervenții ulterioare). În ce fel însemnau mormântul este destul de greu de spus, probabil se foloseau materiale ce nu au rezistat în timp (lemn) sau se ridicau mici movile de pământ. Aceste “marcaje” sunt dovedite și

¹¹ Simion 1977, p. 51, pl. I/c.

¹² Conovici, Ganciu, Matei 2002.

¹³ Bârză, Naniu, Ursu, Bohîlța 2001, p. 50 (la Atena în a cincea zi a lunii Boedriion se considera că morții se amestecă cu vii și se pregătea o fierură specială ce trebuia consumată înainte de căderea nopții).

¹⁴ Eliade 1999, p. 229.

¹⁵ Thucydides V, 11; Plutarh 21, apud Bârză, Naniu Ursu, Bohîlța 2001, p. 84-85.

¹⁶ de Coulanges 1984, p. 94.

¹⁷ Bârză, Naniu Ursu, Bohîlța 2001, p. 227.

¹⁸ Stănescu 2003, p. 344, nota 5.

¹⁹ IR 2001, p. 374-375

²⁰ Motzoi-Chicideanu, Sârbu, Constantinescu, Sultana 2004, p. 23 (cu bibliografia).

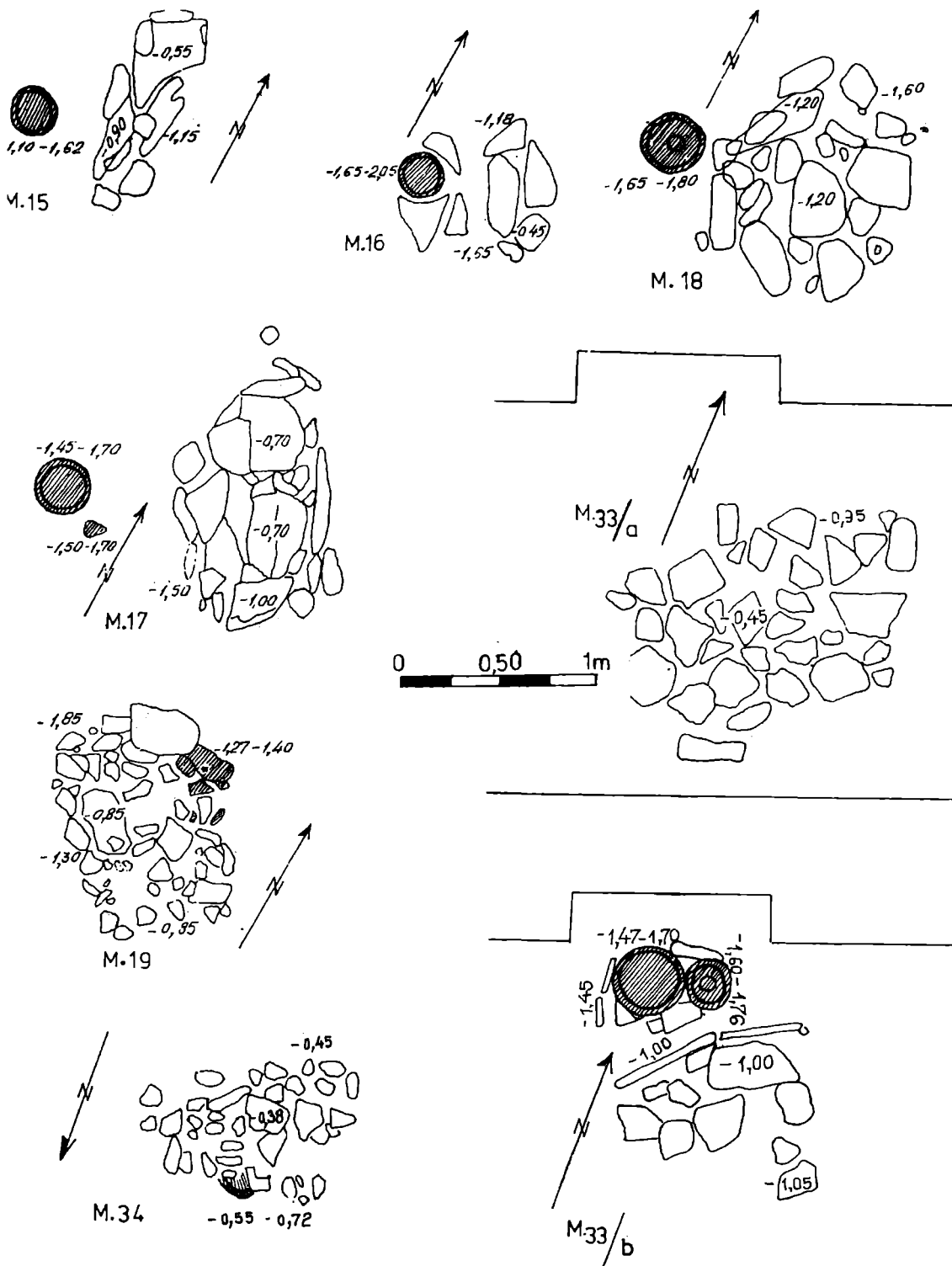
²¹ Ursulescu 1997, p. 447. Prezentând necropola de la Suceava, autorul a remarcat că nici un mormânt nu a întretăiat compelt un altul, astfel că a presupus existența unor semne pe morminte “probabil în lemn”.

²² Am selectat doar câteva exemple care argumentează existența mormintelor marcate.

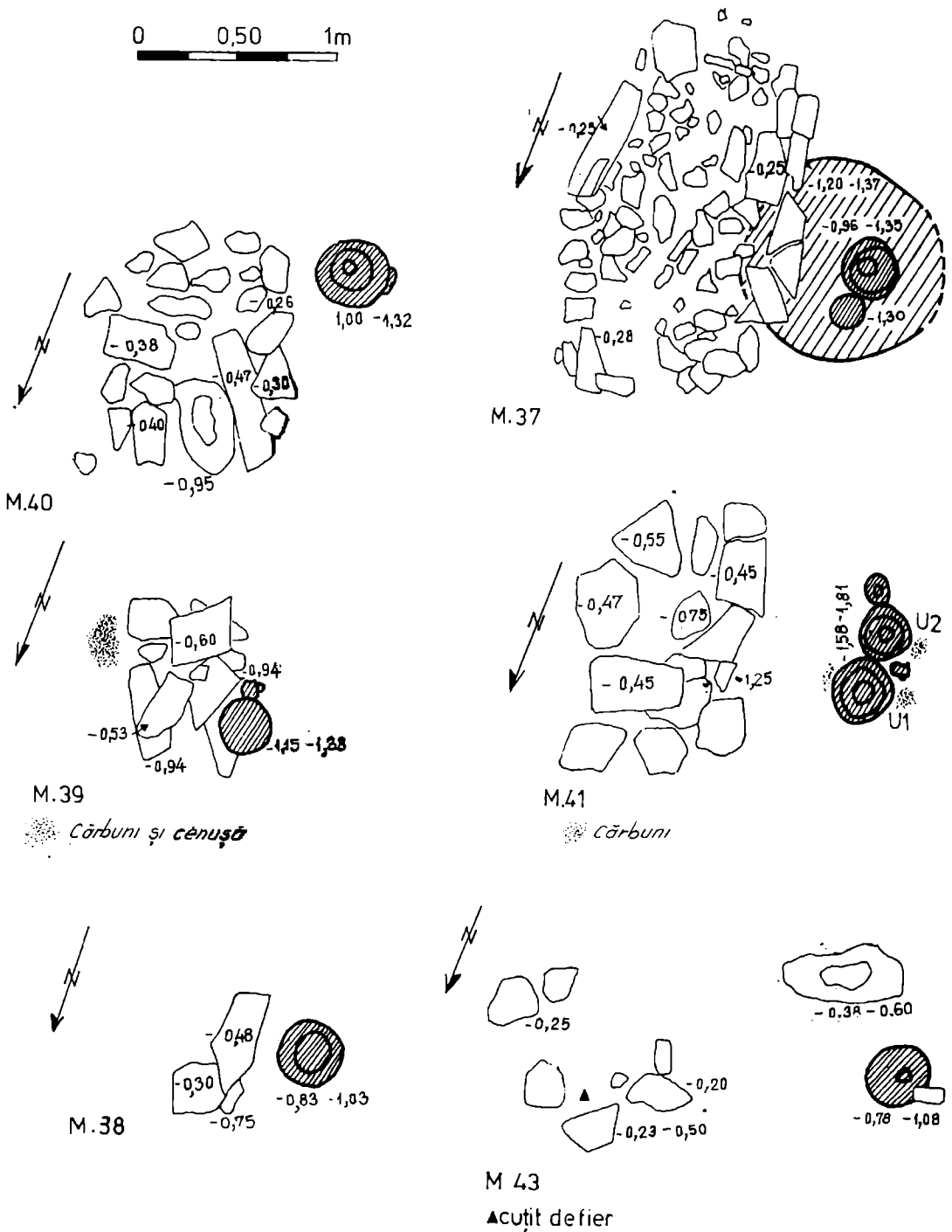
de vase sau fragmente de vase descoperite deasupra mormintelor și care, probabil, reprezintă urme ale cinstirii periodice a morților. Din păcate, izvoarele literare sunt lacunare și nu cunoaștem momentele în care comunitatea viilor petrecea împreună cu cea a morților (comensualitatea).

Bibliografie

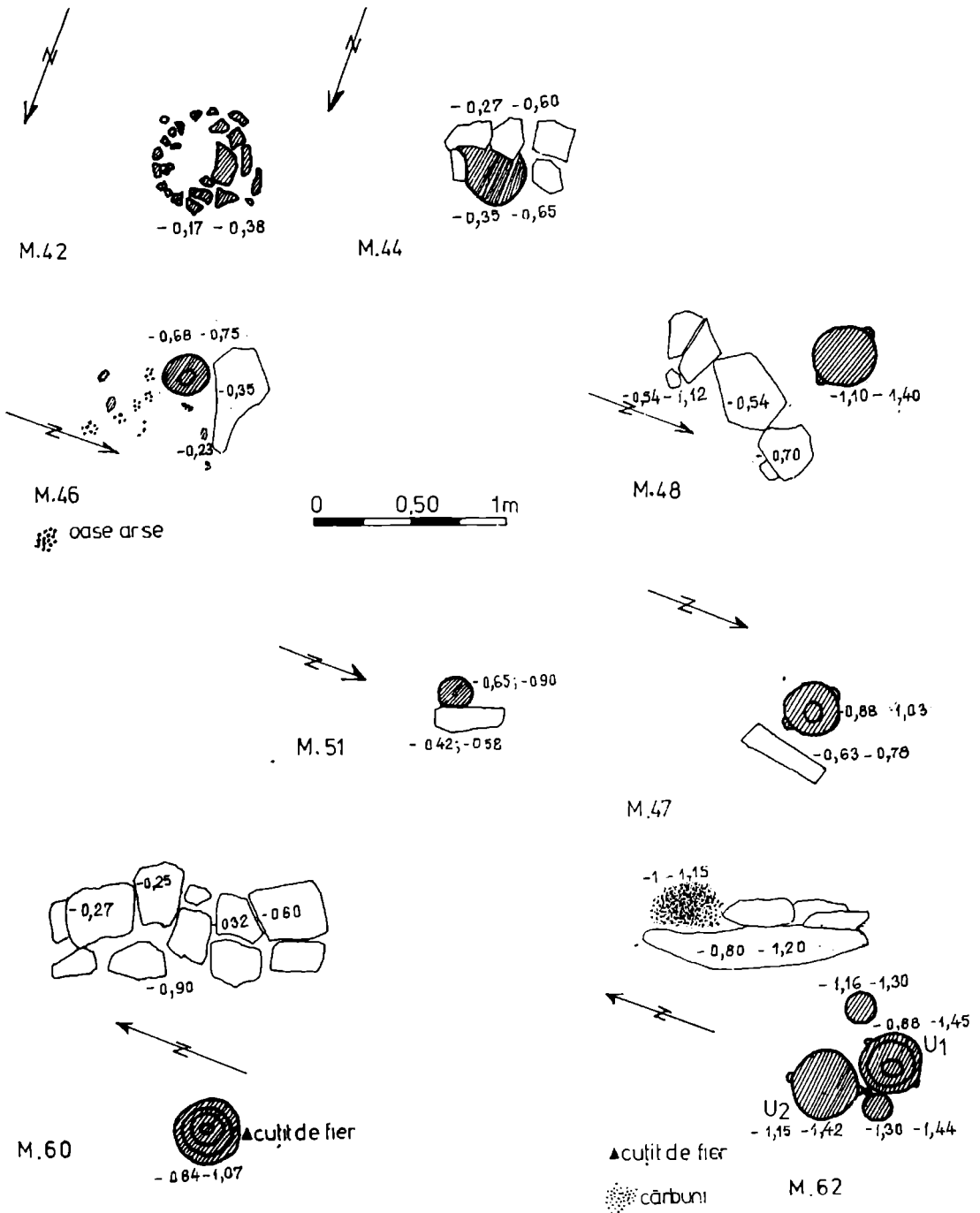
- Plutarh 21 – Plutarh, *Vieți paralele: Aristide*.
- Thucydides – Thucydides, *Războiul peloponesiac*.
- Bârză, Naniu Ursu, Bohîlța 2001 – L. Bârză, R. Naniu Ursu, F. Bohîlța, *Credințe și practici religioase în Europa preistorică și antichitatea greco-romană*, ed. Fundației România de Măine, București 2002.
- Boroffka, Trohani 2004 – R. Boroffka, G. Trohani, *Necropola getică de la Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța*, în *Cercetări arheologice*, XII, 204.
- Conovici, Ganciu, Matei 2002 – N. Conovici, A. Ganciu, Gh. Matei, *Stelnica, jud. Ialomița, pct. Grădiștea Mare*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2001*, Buziaș 2002.
- de Coulanges 1984 – Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, vol. I, ed. Meridiane, București. 1984.
- Eliade 1999 – M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, ed. Științifică, București, 1999.
- Irimia 1968 – M. Irimia, *Cimitirele de incinerare geto-dacice de la Bugeac-Ostrov, Pontice*, I, 1968.
- Irimia 1969 – M. Irimia, *Noi cercetări arheologice în cimitirul II geto-dacic de la Bugeac*, în *Pontice*, II, 1969.
- Irimia 1979 – M. Irimia, *Descoperiri noi în cimitirul getic de la Bugeac, com. Ostrov (1972, 1977-1978). Raport preliminar*, în *Pontica*, XII, 1979.
- Irimia 1986 – M. Irimia, *Inventaria Archaeologica*, 1986.
- IR 2001 – *Istoria Românilor*, vol I, editura Enciclopedică, București, 2001.
- Motzoi-Chicideanu și alții 2004 – I. Motzoi-Chicideanu, D. Sârbu, M. Constantinescu, N. Sultana, *Cimitirul din epoca bronzului de la Cârlovănești – La Arman (Campania 2003)*, în *Mousaios*, IX, Buzău, 2004.
- Simion 1977 – G. Simion, *Necropolele getice de la Enisala și Telița, Peuce*, VI, 1977.
- Stănescu 2003 – Al. Stănescu, *Semnificația socială a monumentului funerar, Funeraria dacoromana*, editura Presa Universitară clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Ursulescu 1997 – N. Ursulescu, *Les commencements de l'utilisation du rite de l'incineration dans le monde proto-thrace du nord de la Moldavie*, în vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, București, 1997.

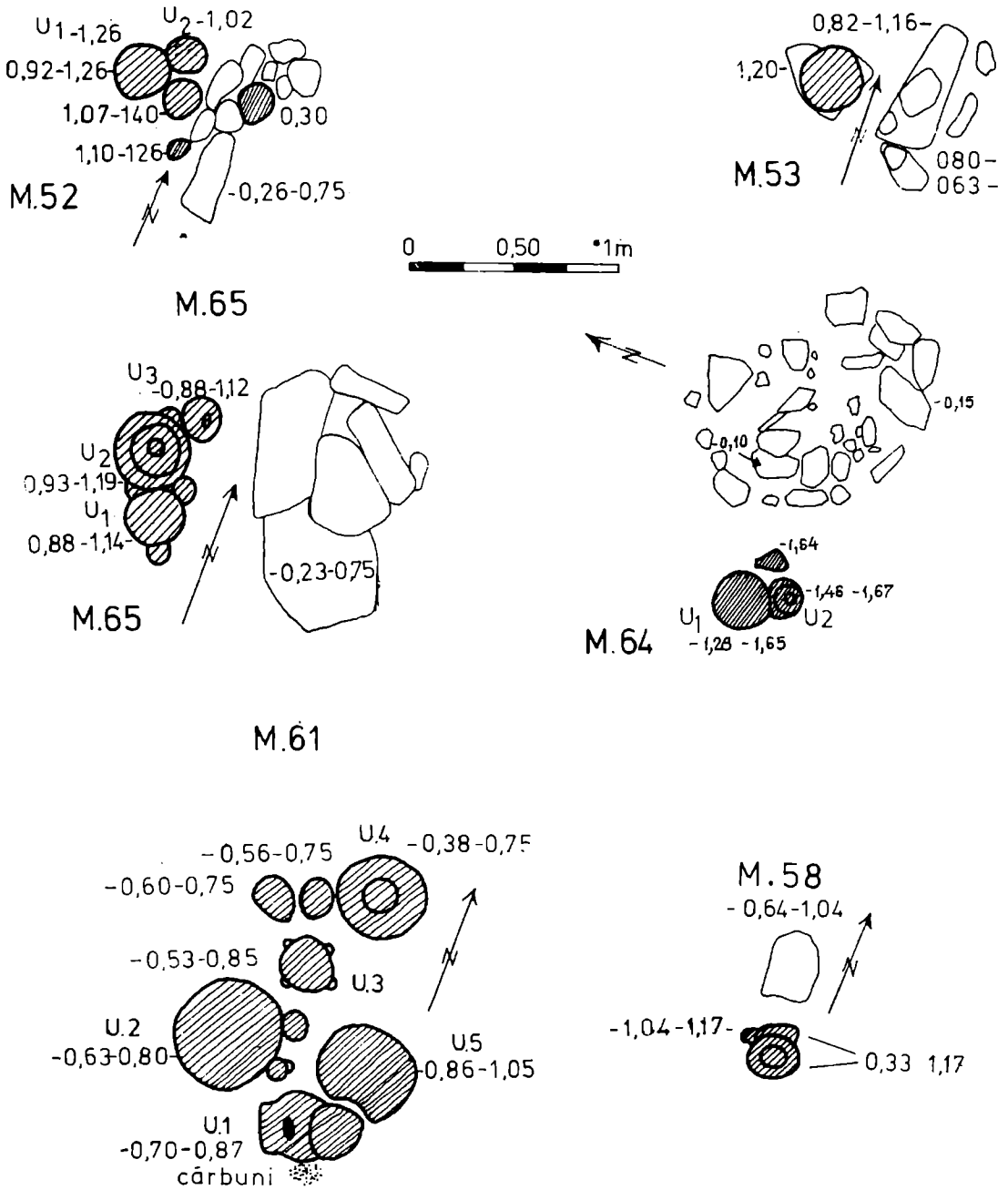
Pl. I. Morminte cu amenajări de piatră din necropola de la Bugeac (după M. Irimia)

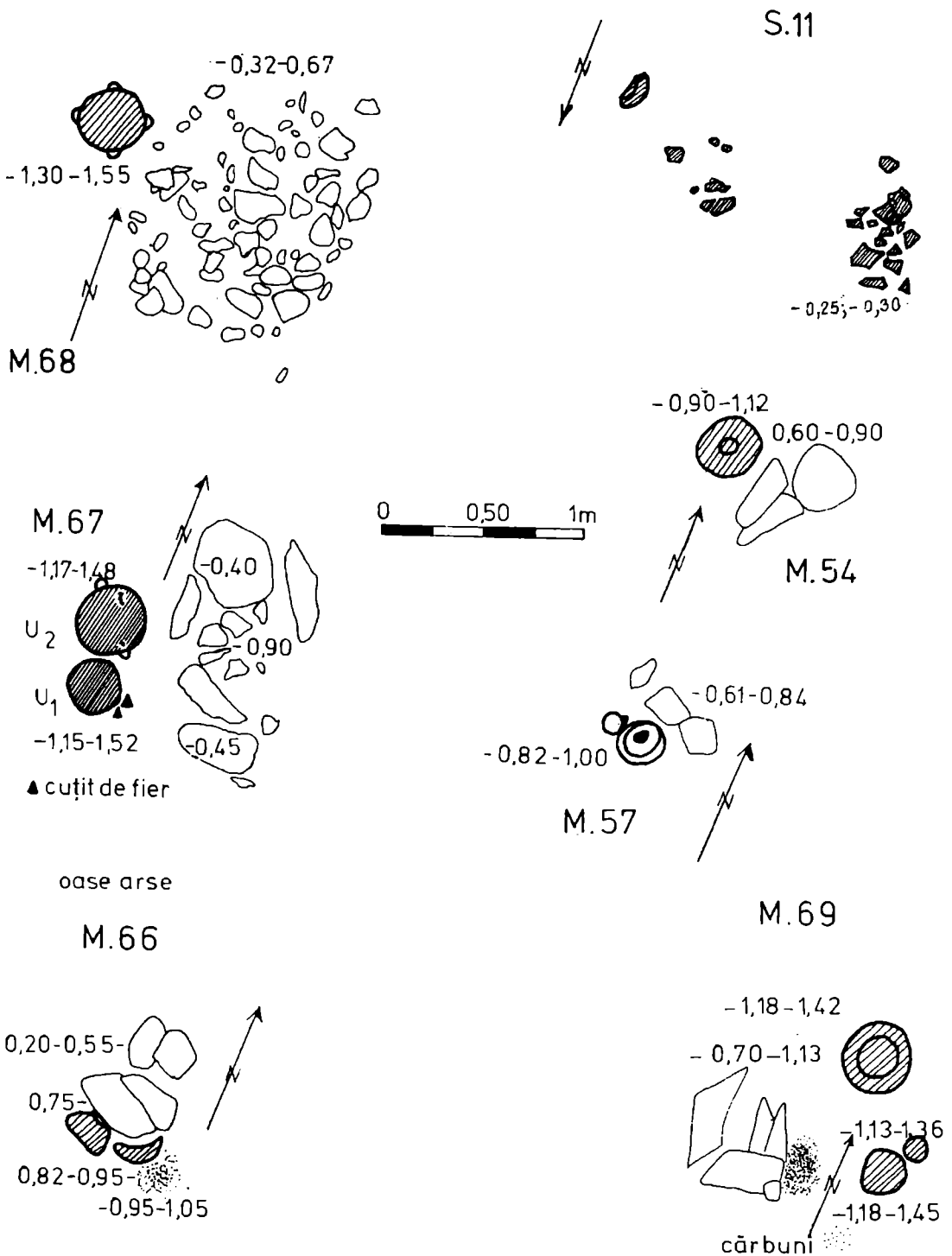
Pl. II. Morminte cu amenajări de piatră din necropola de la Bugeac (după M. Irimia)

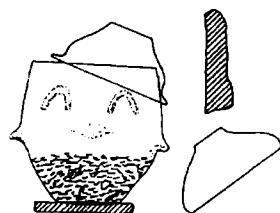
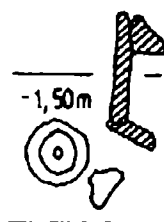
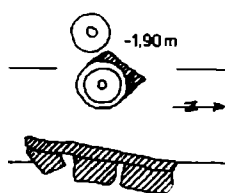
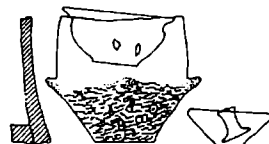
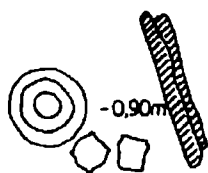
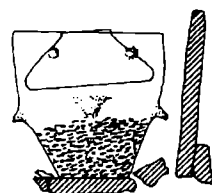
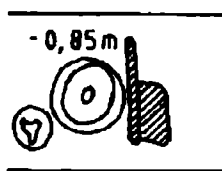
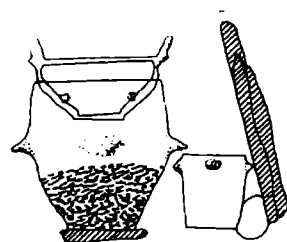
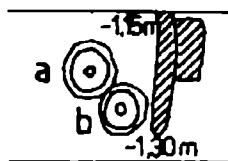
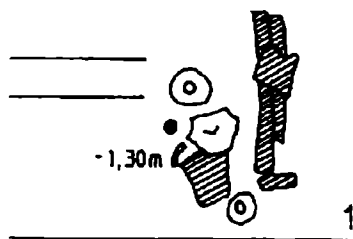
Pl. III. Morminte cu amenajări de piatră din necropola de la Bugeac (după M. Irimia)

Pl. IV. Morminte cu amenajări de piatră din necropola de la Bugeac (după M. Irimia)

Pl. V. Morminte cu amenajări de piatră din necropola de la Bugeac (după M. Irimia)

Pl. VI. Reconstituirea unor morminte de la Canlia după jurnal (după R. Boroffka, G. Trohani)

„MARKS” ON GETIK GRAVES

Abstract

Since ancient times, the concerning for dead persons from community manifested through carrying out the funerary rites and rituals and posthumous rituals. To recognize the graves was placed certain marks from which, only the stone one resisted through time.

In case of some graves from Getas plane necropolis researched till now, was observed some marks. In the Bugeac necropolis most of graves has a distinct stones group, the funerary furniture being lower or in the inferior level of those. At Canlia, inside of few graves were found stones which didn't protect the urn and in the necropolis from Enisala, inside the plane graves, the vessels' rim was at the antic step level. In the necropolis from Stelnica were found vessels fragments placed on the graves that may be interpreted like traces of periodical rituals.

The fact, that are no superposed graves and the vessels fragments or the vessels placed on the graves plead for the existence of the marks on the graves, made probably by perishable materials (wood), little earth knoll etc.

Illustrations list

- Pl. I, II, III, IV, V – graves with arranged stones at Bugeac cemetery (drawing M. Irimia)
Pl. VI – graves reconstituted after diary at Canlia (drawing R. Boroffka, G. Trohani)